

Érték(újra)teremtés

Kolostorok újrahasznosítása és továbbélése kortárs építészeti beavatkozások segítségével

Varga Bianka

BME Építészmérnöki Kar, Budapest

Az európai építészettörténetben a kolostorépítészet kiemelkedő helyet foglal el. A jellegzetes alaprajzi elrendezést és tömeget mutató épületek nagy része napjainkra kritikus állapotba került. Pusztulásuk megállításának érdekében a kortárs építészet segítségével is születhetnek megoldások. A dolgozat a kolostorok megőrzésének és továbbélésének lehetőségeit vizsgálja, ezen belül a funkcióváltásra és annak hatáira koncentrálna. A különböző megújuló- vagy éppen megőrzött- használati módok az ezredforduló évtizedeiben megépült példákon keresztül kerülnek elemzésre. Az épületek vizsgálata elsősorban az átalakítás és az egykori rendház épületének egymás közötti viszonyára alapoz.

Kulcsszavak: kolostorok, kortárs építészet, újrahasznosítás, illeszkedés

Az európai szakrális építészet jelentős emlékei, a templomok mellett egy másik épülettípus is fontos csoportot alkot a nyugati kereszténység építészetének történetében. Ez a típus a kolostor, a szerzetesi élet teljes helyigényét egyetlen zárt egységben biztosító épület. Ugyan a szerzetesi élet szabályait lefektető regula nem határozza meg pontosan a kolostorépület tulajdonságait, mégis a fő karakterjegyekben egységes kolostorépítészet alakult ki. A kerengő köré szervezett raszteres alaprajz évszázadokon és építészettörténeti stílusokon keresztül teszi azonnal felismerhetővé ezeket az épületeket.

A kolostor egyaránt idomul a benne töltött élet és szolgálat szükségleteihez, ugyanakkor szimbolikus tartalmakkal is bír. Zárt udvara nem csak fizikai, hanem szellemi értelemben véve is az épület középpontja. Ezt támasztják alá azok az átvitt jelentéssel is bíró tulajdonságok, mint a négyzetes forma, a kert és annak elrendezése, a zárt és nyitott tér kapcsolata, a dekoratív elemek sűrűsödése.

Emellett a kolostor nem csak élettér egy közösség számára, hanem olyan intézmény is, amely kapcsolatban áll a kultúrával, a környezetével, az oda látogatókkal. A szerzetesi életforma három fő eleme az aszkézis, a világi javakról való lemondás és a rend regulái által szabályozott életmód, de ezeket kiegészítheti egy-egy rend egyedi, vállalt feladata is. Ezek a rendenként eltérő missziók a kolostorépületet is formálhatják, sajátos jegyekkel gazdagíthatják. Általánosságban véve azonban az épületek nem távolodnak el az archaikus formától, azaz a kerengő köré szervezett terektől és zárt egységtől.

1. Kolostorépületek mai használata – az örökségvédelem kérdésköre

A kereszténnyé váló középkori Európa első kolostorai óta, a rendek és rendházaik sorsa párhuzamosan alakult az egyház történetével. A középkorra az állam és egyház működése erősen összeforrt. A polgárosodás megerősödésével szétválasztásuk kultúráktól és a társadalmi átalakulási folyamatok intenzitásától függően eltérő módszerekkel, békésebb vagy épp erőszakosabb átmenetekkel történt meg. A feudalizmusból a kapitalizmusba váltó Nyugat-Európában ugyanúgy találkozunk a szekularizáció radikális folyamataival (francia forradalom), mint később a 20. századi kelet-(közép)-európai drasztikus ideológiai váltáson alapuló (1) társadalmi rendszerváltásainál.

Az egyházak társadalmi-közéleti-politikai pozícióinak megváltozása szinte természetszerűleg hozta a legjelentősebb oktatási-, szociális és egészségügyi tevékenységet folytató (legnagyobb számban, kiterjedt működési rendszerét illetően katolikus) szerzetesrendek helyzetének megváltozását: a törvényileg teljes felszámolástól az egyes területeken további működést biztosító módzatok nagyon meghatározták a rendek életét, így ingatlanjaik (kolostoraik, iskoláik, kórházaik) sorsát is (2).

(1) A 20. századi nemzetállam-ideológiát sok esetben igen hatékonyan támogatta az államvallás szerepkörében mozgó egyház, kölcsönösen erősítve egymás pozícióit a hivatalos politikai hatalommal. Lásd: Gergely Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986*. Tankönyvkiadó, Budapest 1989. 24-73. (II. A katolikus egyház társadalom-politikai szerepe a polgári Magyarországon fejezetet). Magyarország esetében a két világháború közötti igen jelentős átfedéseket adó rendszert aztán még hevesebb reakciókkal váltotta fel az új politikai rendszer kiépülése, lásd: Gergely Jenő: *A Katolikus egyház Magyarországon 1944-1971*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1985.; illetve a közép-európai párhuzamokkal: Balogh Margit: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In: Balogh Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Kossuth Kiadó, Budapest 2008.; valamint: Nagy Mihály Zoltán – Zombori István (szerk.): *Állam és egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945-1989 között – Intézmények és módszerek*. Budapest, METEM Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány 2014.

(2) A II. világháború után a szovjet-típusú államberendezkedésre beálló magyar állam drasztikus lépések sorozatában és szinte hihetetlen vehemenciával választotta le az egyházak működését. Az előzőekben idézetteken felül építészeti vonatkozásait e folyamatnak általánosságban lásd: Vukosavljević, Zorán: *Church At The Border - Church Architecture in Hungary from the start of 20th Century: Architettura di chiese in Ungheria nel XX secolo - Chiese sul confine*. In: Della Longa, Giorgio – Marchesi, Antonio – Zahner, Walter (eds.): *Arte Architettura Liturgia – Esperienze internazionali a confronto* 6. AlcionEdizioni, Venezia 2014. 17-41.; illetve konkrétan: Lantos Edit: *Római katolikus templomépítészet Magyarországon 1945 után – Az 1945 és 1957 közti időszak. Művészettörténeti értesítő* Vol.58. (2009) No.2. 223-244.

Számtalan változáson, átalakuláson és újjászületésen mentek tehát keresztül a rendházak, de szerzetesrendek ma is működnek. Az évszázadok alatt folyamatosan növekvő épületállomány még napjainkban is újabb kolostorokkal bővül. Az építkezések mellett viszont számolni kell az épületek pusztulásával is, ma jelentős részük áll elhagyatottan, romos állapotban.

Első sorban ez az állapot, amely esetén az épület további sorsáról, annak megfordításáról felmerülő kérdésekre a jelen építészete adhat választ. A lehetséges megoldás csak kevés esetben az eredeti funkció megtartása, így sokszor egy új funkció adaptálása révén menthető meg az épület.

Ugyanakkor a lakatlan, pusztuló állapotú rendházak mellett problémákat vethet fel egy működő is, ha eredeti állapota a változó körülmények miatt nem tartható fenn tovább.

A dolgozat ezekre a szituációkra reagáló európai példákat gyűjt össze és mutat be (3). Az utóbbi 10-20 évben született építészeti beavatkozások szemléljén keresztül elemzi a kolostorokba adaptálható új funkciókat, melyek biztosíthatják az épület fennmaradását. A rendszerezés szerint a rendházak új funkciójuk szerint alkotnak csoportokat, a csoportok sorrendjét az eredeti használattól történő távolodás határozza meg. Az épületek vizsgálata elsősorban az átalakítás és az egykori rendház épületének egymás közötti viszonyára alapoz. A vizsgálat során kialakult építészeti kritika alapjai a kolostorok szellemi örökségének és formai karakterének megtartásának kérdései voltak.

2. A folyamatos jelen - kolostorok funkcióbővülése

A fennmaradt kolostorok egy része megőrizte eredeti funkcióját. Európa történeti kolostorépületei megtestesítik az építésük idején nagy hatalommal és befolyással bíró egyház pozícióját. Ezek az épületek jellemzően nagy létszámú közösségeknek épültek, sok esetben a kor magas minőségű építészetét reprezentálva. A ma működő szerzetesrendek épületei más elvárásoknak kell, hogy megfeleljenek. A hangsúly sokkal inkább a szerénység, mintsem a nagyság kifejezésére helyeződött. A legtöbb kolostorban jellemzően kis létszámú szerzetes maradt, de emellett tapasztalható bizonyos rendek dinamikus növekedése is.

Megváltoztak a kolostorok élhetőségének követelményei is. A lakóterek puritán kialakítása mellett megjelent az akadálymentesség, vagy a személyes teret biztosító magáncellák igénye (4).

A szerzetesség nem egy konzerválódott hagyomány, hanem folyamatosan változik, alkalmazkodik. A külvilágtól való elzárkózás - fennmaradásuk érdekében elképzelhetetlenné vált, különböző módokon keresik a kapcsolatot a kívülről érkezőkkel. Ezekről, a már szinte „elvárt” változásokról, eltekintve sem elképzelhető, hogy egy kolostor évszázadokon keresztül funkcionáljon, őrizve eredeti állapotát. A ház elavulhat, a szerkezetek öregedése és a használhatóságának csökkenése pedig feladatokat teremt.

Az 1490 óta a svájci Claro fölé magasodó Santa Maria Assunta monostornak (1. kép) ezzel a problémával kellett szembenéznie az 1990-es évek elején (5). Még mielőtt egyes részei használhatatlanná váltak volna az épületnek, átfogó renoválást végeztek rajta.

(3) A kultúr-környezet közelsége és történeti-gazdasági fejlődés egyenletessége miatt indokolt lehet a – néha akár eltérő ritmusú fejlődést mutató – párhuzamok egymás mellett szemlélése. A vizsgálható emléktárgy mérete széles hasznosítási irányokat mutat, így reprezentatívnak is tekinthető. A vizsgált terület szűkítése jelentősen torzíthatná a gazdasági jellemzőktől függő irányokat, miközben a nemzetközi építészet-alkotói folyamatok európai kvalitási szintje ma már egységesen magasnak tekinthető – jól bizonyítják ezt példáink is, melyek a Mediterrán régió túlsúlyával, de Írországtól Közép-Európán át hazánkig mutatnak be sikeres (újra) hasznosításokat.

(4) Veilleux, Armand: What makes a monastery a sacred place? In: Coomans, Thomas (ed.): *Loci Sacri - Understanding sacred places*. Leuven University Press, Leuven 2012.

(5) Az épületet részletesen ismerteti: Durisch + Nolli: Monastero Di Santa Maria Assunta + Osb_claro. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/17453-Durisch-Nolli-Monastero-Di-Santa-Maria-Assunta-Osb-claro>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Az évek során az épülethez sok, minőségében az eredeti épületmágtól eltérő toldást építettek, melyek elbontása tisztaságot eredményezett az épület tömegének megjelenésében. Leginkább nyomon követhető példája ennek a kerengő, ahol visszaadták a hozzáépítések révén gyengévé vált kert és kerengőfolyosó közötti kapcsolatot. A kevesebb elemmel operáló udvarban a kőből készült kút visszakerülhetett a középpontba.

1. kép. Durisch+Nolli: Santa Maria Assunta monostor, Claro, Svájc, 1996-2005. Forrás: Divisare

E kúthoz hasonló, kőből készült elemek (kádak, lépcsők, párkányok) visszaköszönnek a kolostort övező környezet többi részén is, egységet teremtve ezzel a terepszintből és különböző építési periódusokból adódó szövevényes külső terek, udvarok között. A belső tereket tekintve, a helyiségekhez szinte alig észrevehető új elemeket adtak hozzá. Akár az udvarokon, itt is összecsengő részletekkel, mint a lapidárium köveinek megfogásai, a keret nélküli ajtók rögzítése, vagy a kerengőfolyosó új, nyers megjelenésű kőburkolata, erősítették a homogenitást.

A kolostor megújulása, apró, de lényeges beavatkozásaival irányt mutathat olyan történeti épületek esetén, amelyek nem csupán történelmi emlékek, hanem jelenleg is lakóhelyül szolgálnak.

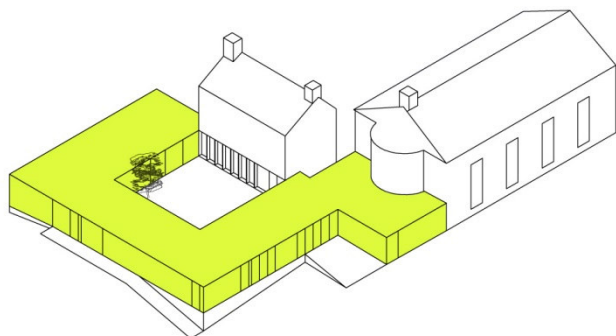
A mai, működő szerzetesrendek jelenlétét különösen igazolják azok a közösségek, melyek egyre több tagot számlálhatnak. A létszámbeli növekedés pedig magával hozza az épület bővítésének szükségességét is. A Knocktopherben élő karmelita közösség a XIV. században alapította rendházát és már a XIX. században szükségük volt egy új kolostorra, ekkor épült meg ma is használatban lévő templomuk, mellette kétszintes szállásépületükkel. 150 évvel később ismét aktuálissá vált lakóhelyük bővítése (6).

A meglévő rendházat bővítették, a hozzáépítés formájának keresésekor pedig a négyzetes kerengő motívumot alkalmazták a tervezők. (2. kép) Az új épületszárnyakat U-alakban, belső udvar köré szervezve alakították ki, melynek negyedik oldalát a régi épület zárja le.

A négyzetes udvar megidézi a történeti előképet, a kerengős kolostorudvarokat, de újra is értelmezi azt. Az árkádos körfolyosó eltűnt, helyette csak néhány kitüntetett ponton teremtettek kapcsolatot a belső és a kert között. A kert, történeti előképeihez hasonlóan, geometrikus elrendezést kap, de a hagyományos geometriát újragondolva. Dilemmát okozhat azonban, hogy ez a fajta újragondolás megteremti-e ugyanazt az erős kapcsolatot, amelyet a történeti példák külső és belső tér közötti viszonyában tapasztalhatunk.

A hozzáépítés igényét nem csak az ott élők számának növekedése, hanem a kolostor programjának bővítése is előidézheti. A zarándoklattal és lelki gyakorlattal kapcsolatos új elemek beemelése a rendelkezésre álló meglévő terek átszervezését, további terek hozzáadását vetíti előre.

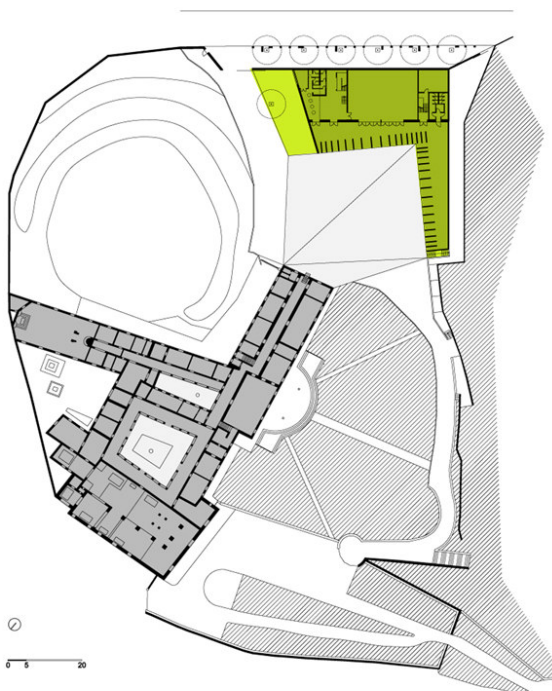
(6) Az épületet részletesen ismerteti: Knocktopher Friary / ODOS Architects. *Archdaily* 31. May 2012. <<http://www.archdaily.com/239458/knocktopher-friary-odos-architects/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

2. kép. ODOS Architects: Knocktopher rendház bővítése, Knocktopher, Írorság, 2002-2006. Forrás: Archdaily

Horvátország egyik legjelentősebb zarándokhelye Trsat, ahol ferencesek fogadják az oda érkező híveket. A hely II. János Pál pápa látogatásai révén még nagyobb tömegeket vonzott - a pápa harmadik (és egyben utolsó) látogatása előtt kezdődött el az új fogadóépület (3. kép) megépítése, a zarándokok kiszolgálása és a helyszín rendezésének céljából (7).

A ház kijelöli a terület új bejáratát, kezelhetőbbé téve ezzel a látogatásokat, a belső oldalon pedig egy új közteret zár közre, L-alakban körbefutó, betonpengékkel tagolt árkádjával. Ha a téren elviselhetetlenné válik a hőség, a hívek a „kolonnád” lamellái között húzódhatnak árnyékba, de kiemelt ünnepek esetén ezek a kis terek a gyóntatásoknak is helyszínül szolgálhatnak.

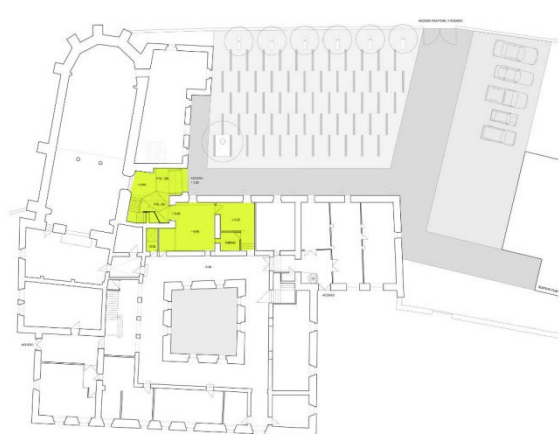
3. kép. Randić & Turato: II. János Pál fogadóépület, Rijeka, Horvátország, 2003-2008. Forrás: Archdaily

(7) Az épületet részletesen ismerteti: Pope John Paul II Hall / Randić & Turato. *Archdaily* 17. November 2009. <<http://www.archdaily.com/40969/pope-john-paul-ii-hall-randic-turato/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

A fogadóépület egyszerű tömege nem konkurál a kolostorral, egyszerű hasáb magas kontyolt tetővel. Az alapformát hangsúlyozza a homogén téglaburkolat, ami nem áll meg az eresznél, hanem a tetőre is felkúszik, héjként borítva be az épületet.

Ha a látogatókat nem zárandoklat, hanem a hely történetéhez kapcsolódó bemutatás, kiállítás vonzza, a szerzetesi élettől elszeparáltan működő múzeumi terek szükségesek. A ferences rend női ága, a klarisszák a XIII. század óta a Vivar del Cidben található, gótikus elemeket is őrző kolostor lakói. (4. kép) Az évszázadok óta fennálló folytonosság miatt önmagában is különleges rendházban ma már kiállítás is várja a látogatókat (8).

A múzeum tereit egy földszinti térsoron helyezték el, egyetlen közös pontja az apácák zárt épületrészeivel az előtér, ami a beavatkozás kulcseleme is. Egészen a külső megközelítéstől kezdődően, az apácák lakrészével bezárólag, a kolostor teljes közlekedési rendszere megújult, a fennálló problémák figyelembe vételével.

4. kép. a3gm: Klarissza zárda renoválása, Vivar del Cid, Spanyolország, 2008. Forrás: Archdaily

A két oldalról közrezárt udvarról léphetünk be, a templom és kolostor csuklópontjában elhelyezkedő, csúcsíves kapu alatt az előtérbe. Ebből a helyiségből nyílik az új múzeum, a kolostor, a templomtér, valamint az emeletre is innen vezet fel egy lépcső. A különböző irányok padlómagasságának különbségét áthidalva, rámpákból szerkesztett padlót helyeztek el. A szoborszerűen formált padlószerkezet mellett, a kolostoron belül több, az idős apácák közlekedést megkönnyítő beavatkozás történt. Egy szintbe hozták lakószárnyuk padlóját és egy liftet is elhelyeztek az akadálymentesség érdekében.

Egy adott kolostor ettől intenzívebb kapcsolatot is fenntarthat a látogatókkal. Zárandokszállással és a zárandokok fogadásához kötődő egyéb helyiségekkel bővíthet a mai kor vallási turizmusának igényeire reflektálva. Ebben az esetben válik igazán fontos kérdéssé a szerzetesek és laikusok elválasztása illetve találkozása. Attól függően, hogy a zárandokok több napos lelki gyakorlatra vagy csak egy-egy jelentős egyházi ünnepnapra érkeznek, különböző jellegű és léptékű beavatkozások történhetnek az épületen, valamint annak környezetén.

A burgosi La Aguilera monostor (5. kép), amellyel, hogy az ott élő Jézus Közössége apácáinak (9) létszáma is folyamatosan növekszik, rendszeresen fogadja azokat a csoportokat, melyek számára lelki gyakorlatokon keresztül igyekeznek útmutatást adni (10). A közösség folyamatos gyarapodása, valamint a látogatók számára szervezett

(8) Az épületet részletesen ismerteti: Clares Sisters Convent Refurbishment / a3gm. *Archdaily* 27. February 2011. <<http://www.archdaily.com/114319/clares-sisters-convent-refurbishment-a3gm/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(9) A fiatal közösség működéséről: Iesu Communio

<http://www.iesucommunio.com/Iesu_communio/Iesu_communio.html> [megtekintve: 2015. május 04.]

(10) Az épületet részletesen ismerteti: Gotas de lluvia / Raindrops. In: Delgado Orusco, Eduardo: *Paisajes con alma – Inventario de lugares para rezar / Sceneries with soul – Inventory of places to pray*. RU books, Sevilla 2013. 62-103. Magyarul is megjelent építészeti bemutatás: Vukoszávlyev Zorán: Monostori tájkép körökkel – Jézus Közössége, La Aguilera monostor bővítése Burgosban. *Octogon* 2011/4. 18-21.

programok népszerűsége elkerülhetetlenné tette meglévő kolostoruk bővítését. A tervezett program területigénye hatalmas volt, a különböző funkciókat így végül több épületben helyezték el, megkerülvén így azt az esetleges problémát, hogy a régi és a bővítés közötti aránytalanság diszharmóniát okozna a kolostor megjelenésében.

A pavilonokként elszórt épületek nem csak elhelyezésükkel lépnek ki a kolostorok kötött kompozíciójából, hanem elhagyva a hagyományos raszteres szerkesztésből adódó négyzetes alaprajzot, kör alaprajzúak. Egyedül a régi kolostor közvetlen bővítésében (további cellák, konyha, mosoda) folytatódik a meglévő épület alaprajzának geometriája. Mivel ez a hozzáépítés természetében eltér a rendház bővülő programja által megkívánt új épületektől, így megjelenésében a tervező építész is eltérően kezelte.

5. kép. Reset Arquitectura, Land Lab: La Aguilera monostor bővítése, Burgos, Spanyolország, 2008-2011.
Forrás: <http://www.resetland.com/>

Az új szárnyak szabad elhelyezésének köszönhetően megmaradt a szükséges határvonal látogatók és ott élők között. Az apácák szállásainak új szárnya és a laikusok pavilonjai a terület különböző részein helyezkednek el, közöttük pedig a régi épület áll, még erősebbé téve az elhatárolódást.

A kolostor bővítésével összehangolva ment végbe a kert tájépítészeti rendezése is, amelyben a fő geometriai motívum szintén a kör. Ez a beavatkozás teraszokra tagolja az új elemek közötti területeket. A teraszok összefűzik a különálló egységeket, illetve hasznos külső tereket teremtenek közöttük.

3. Természetszerű fordulat – szállás jellegű hasznosítással

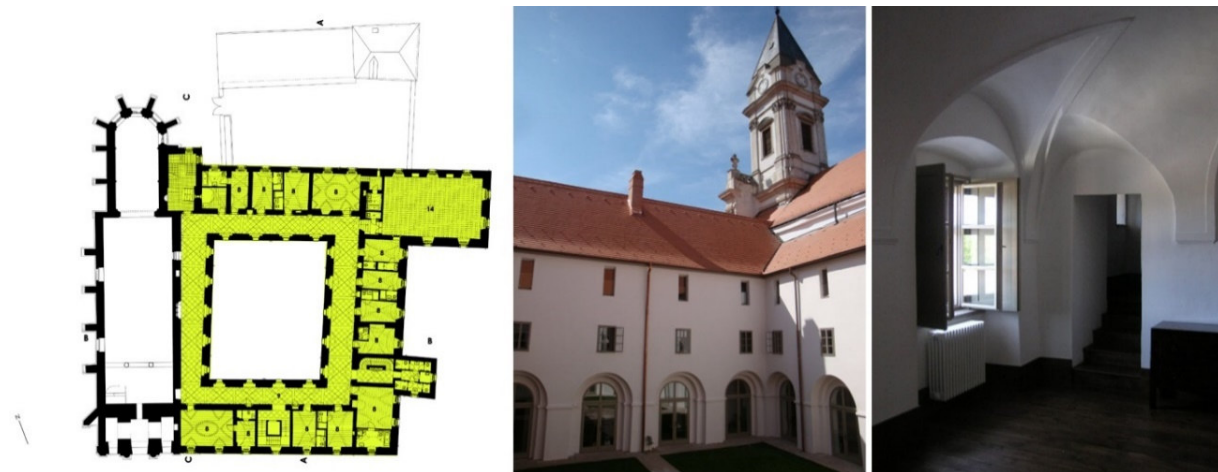
A kolostorépület elsődleges funkciója életteret biztosítani egy szerzetesi közösségnek. Ez határozza meg tereinek kialakítását, és így elképzelhető, hogy nem csak állandó, hanem ideiglenes szállásként is szolgálhat. Egy mai szálloda térrendszere leginkább cellás felosztású szobákból és nagy, közösségi helyiségekből áll. Legtöbb esetben a kolostorok felépítése is ehhez hasonló, így a szálló funkció jól adaptálható egy meglévő rendházba.

A program könnyű beilleszthetősége nem az egyetlen előny, amivel ez a funkcióváltás indokolható. E mellett szólhat még a kolostorokra gyakran jellemző magas építészeti minőség és kiemelkedő esztétikummal bíró részleteik is. További, egy szálloda esetében nagyon fontos, sajátosságuk az elhelyezkedésük és környezetük. A kolostorokat, melyek a természetbe elvonuló közösségek lakhelyéül szolgáltak, ma is lenyűgöző környezet övezi, a városi rendek házai pedig, korukból adódóan, a történeti városrész szövetében találhatók.

Az összes előny mellett viszont számolni kell azokkal a szükséges beavatkozásokkal, amelyek egy történeti épület komfortszintjét egy mai szállás jellegű épülethez emelik. Az ezzel járó különböző léptékű átalakítások lépésein múlhat, hogy az épület mennyit őriz meg eredeti értékeiből.

Szállodává történő átalakításra Magyarországon is akad példa a közelmúltból. A fennállásának ideje alatt több funkcióváltáson is átesett, egykori pálos, majd karmelita sopronbátfalvi kolostor ma alkotóházként szálloda funkcióval működik. (6. kép) Annak ellenére, hogy működött kórházként és szociális otthonként is, tereinek eredeti elrendezése megmaradt, az átalakítás során törekedtek ennek megőrzésére. A szálloda közösségi tereit a kolostor nagy termeibe illesztették, míg a szerzetesi cellákban a vendégek részére alakítottak ki szobákat (11).

A történeti épületek korszerűsítésénél felmerülő általános kérdésekre, mint a vizes helyiségek vagy a gépészeti rendszerek helyigénye, érzékeny válaszokat adott az építész. A gépészet mindenhol észrevétlen marad, a kisméretű fürdőszobák pedig (ahol lehet) a boltozatokat elválasztó hevederek alá bújnak, elkerülve így a boltozott mennyezet áttörését (12).

6. kép. Magyarai Éva, Pazár Béla: Pálos-karmelita kolostor átalakítása, Sopronbátfalva, Magyarország, 2006-2010. Forrás: Építészfórum

Egyedi példái a hotelként hasznosításnak a portugál *pousada*-k. Portugáliában az 50-es években indultak kezdeményezések a műemléki épületek hasznosításának érdekében. A két világháború után, az ország gazdaságának helyreállításában jelentős szerepet kapott a belföldi turizmus, mely kulturális és természeti értékekre fókuszált. A rossz állapotú, de hasznosítható, történeti értékekkel és kivételes környezettel büszkélkedő emlékeket szállássá, úgynevezett *pousada*-vá tervezték, majd építették át.

Az épületek, melyek erre alkalmasak voltak, általában erődként vagy kolostorként működtek korábban. A kolostorok, alaprajzi elrendezésük révén, különösen sikeres átalakításokat eredményeztek. Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek az épületek történeti tanulmányaikra, majd az alapos tanulmányokra építő munkára.

A program a 80-as évek végén kapott új erőre, ennek következményeképpen egyre több átépítésre került sor. A Fernando Távora által jegyzett, Costa kolostorának (7. kép) sikeres és példamutató újjászülése, érzékeny bővítése arra ösztönözte a megbízóként szereplő államot, hogy neves építészeket kérjenek fel az újabb *pousada*-k tervezéséhez (13).

(11) Katona Vilmos: Ledönthetetlenül – Pazár Béla és Magyarai Éva monostorrestaurációja Sopronbátfalván. *Metszet* 2011/3. 36-39.

(12) Az épületet részletesen ismerteti: A sopronbátfalvi volt pálos-karmelita kolostor újjászülése. *Építészfórum* 2010. december 17.

<<http://epiteszforum.hu/a-sopronbanfalvi-volt-palos-karmelita-kolostor-ujjaszuletese>> [megtekintve: 2015. május 04.]; illetve az alkotókkal interjút közöl: Részletek. *6B* <<http://www.6b.hu/Reszletek>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(13) Fidalgo de Sousa Venda, Catia Filipa: Reabilitacao e reconversao de usos - o caso das pousadas como patrimonio. (disszertáció) FAUTL, Lisboa 2008. A folyamat magyar nyelven megjelent értékelése: Szentirmai Tamás – Vukoszavlyev Zorán: Hely és viszony - Pousadák Portugáliában. *Metszet* 2010/4. 34-37.

7. kép. Fernando Távara: Santa Marinha kolostor átalakítása, bővítése, Costa, Portugália, 1985. Forrás: <http://guiasdearquitectura.com/pt/produtos/roteiros/roteiros-norte/roadmap>

Az egyik legismertebb példa, az Eduardo Souto de Moura által tervezett Santa Maria do Bouro kolostor. (8. kép) Az épület több évtizeden keresztül állt üresen, míg végül szállodává alakították. Tetőszerkezete addigra beomlott, kerengője és további részei is romos állapotba kerültek.

Az építész nem kívánta elfedni a kolostor legutolsó korszakát (14). Messziről szemlélve, a változás szinte észrevétlen marad (15). A magastetőt nem állították vissza, az attika falai közé lapostető került, amit növényzettel telepítettek be. Közelebb érve kezdenek csak élesedni azok a részletek, amelyekkel újra élettel telhetett meg a ház. Az új nyílászárók vékony acélkeretei a megmaradt kőkáva mögé húzódnak, csak a megcsillanó üveg árulkodik róluk. Az elpusztult tetejű kerengőt nem egészítették ki, az újjáéledő kolostor és az üres ívsorok között feszültség vibrál. Ez a gondolatmenet folytatódik a gyümölcsfákkal ültetett fogadóudvarban is, ahol egy régi kőmedence (talán egykoron mosoda-funkcióval) maradt fenn, melyre az új konyha-épületrésznél már nagy vízfelület reflektál, hogy a kerti kerek pihenőmedence már abszolút új elemként szolgálja a vendégeket.

8. kép. Eduardo Souto de Moura: Santa Maria do Bouro kolostor átalakítása, Amares, Portugália, 1989-1997. Forrás: La lezione di oggi

(14) Souto de Moura építészetéről és a kolostor-felújítás kapcsán alkotói korszakáról magyar nyelven: Vukoszávlyev Zorán: Modernista minimalizmus és genius loci — Eduardo Souto de Moura portugál építész munkái. *Debreceni Disputa* Vol.7. (2009) No.11-12. 66-71. Ez az épület-rehabilitáció a kortárs portugál építészet nemzetközi elismertségének egyik korai letéteményese, ennek értékelését lásd: Vukoszávlyev Zorán - Szentirmai Tamás: *Kortárs portugál építészet / Contemporary Portuguese Architecture*. Terc, Budapest 2010.; illetve: Vukoszávlyev Zorán: Sacred places in Portugal - the need for memory. In: Griengrai Sampatchalit, Tharaphong Srisuchat (eds.): *Icomos Thailand International Conference 2008: „Conservation and Management of Sacred Places”*. ICOMOS Thailand, Bangkok 2009. Paper 4.

(15) Az épületet részletesen ismerteti: Pousada de santa maria do bouro. *La lezione di oggi* <<https://lalezionedioggi.wordpress.com/2012/01/25/pousada-de-santa-maria-do-bouro/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Ez az újraéledés bizonyítja, hogy egy egykori kolostorépület esztétikája és térélménye önmagában is elég erős ahhoz, hogy ne kelljen további meghatározó elemeket hozzáadni, amelyek az eredeti épülettől eltérő síkon, önállóan kelnének életre.

4. Speciális hospitáció – kórházfunkció adaptálása

A kórházak, amellet, hogy ellátást kínálnak a betegek számára, bizonyos esetekben ideiglenes szállást is kell, hogy nyújtsanak. Akár a szállodáknál, itt is párhuzam vonható a kolostorok tereivel és az azokból felépülő térrendszerrel. A cellák átértelmezhetőek betegszobákként, a nagy közösségi terek pedig ugyanúgy szükségesek. Ez részben magyarázhatja azt a tendenciát, amiért egyes rendházakban, amint szerzetesei elhagyták, az épület új tulajdonosa kórházat rendezett be. A dolgozatban szereplő néhány kolostor esetében is, mint például a ptuji vagy a sopronbátfalvi kolostorban is ilyen funkcióváltás történt korábban.

Hozzájuk hasonlóan a San Jeronimo kolostort már a XVII. század elejétől kórházként, nem pedig kolostorként használták. Végül a XX. századra az épület állagának romlása nem tette lehetővé a kórház további működését.

A megújuló épület (9. kép) visszatért legutóbbi funkciójához (16). Az egykori kolostoron két lényeges beavatkozást hajtottak végre, először a megerősítették a meglévő szerkezeteket, majd egy új szárny is megépült. Az első fázis során bukkantak a kerengő befalazott, de épségben fennmaradt ívezeteire, ami módosította az addigi koncepciót. A kerengő folyosójának nyitottságát nem adták vissza, de törekedtek a transzparenciára. Egy üveg-fém szerkezettel választották le a folyosót, amely egy körbefutó sávban benyúlik a kertbe.

9. kép. SV60 Arquitectos: San Jeronimo kórház, Marchena, Spanyolország, 2009. Forrás: Divisare

Míg az utcai frontot egyértelműen a kolostor és kápolnája uralják, addig az udvarra belépve már az új szárnyra helyeződik át a hangsúly. A hozzáépítés ugyan itt is elkerülhetetlen volt, a háttérbe húzódó, csak az udvar felé feltáruló bővítésnek köszönhetően az utcaképet eredeti formájában megtartották.

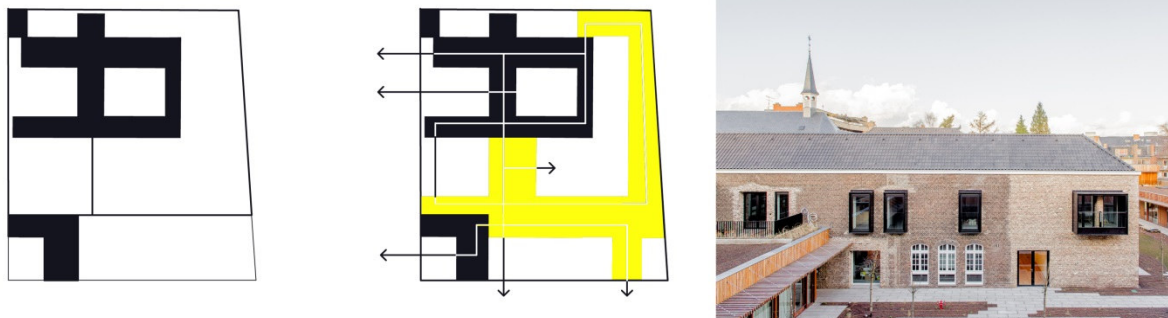
A kórházi épületek térgényei azonban, akár az orvostudomány, dinamikus fejlődnek és egyre speciálisabb követelményeket támasztanak, melyek már túlmutatnak a történeti épületek adta lehetőségeken. A gépészet, illetve különböző berendezések elhelyezésének, és a betegek mozgásához vagy mozgatásához elengedhetetlen akadálymentesség teljesítésének érdekében az építészeti beavatkozások listája

(16) Az épületet részletesen ismerteti: SV60 arquitectos: San Jeronimo Hospital. *Divisare*
<<http://divisare.com/projects/243864-SV60-arquitectos-SAN-JERONIMO-HOSPITAL>> [megtekintve: 2015. május 04.]

jelentősen megnő. Ezt a listát mérlegelve kell meghozni a döntést, hogy alkalmas-e az adott kolostor arra, hogy kórházként működhessen tovább.

A belgiumi Hasselt központjában, 4 méteres falak mögött rejtőzik a klarisszák kolostora, amelyet 2004-ben hagytak el apácái (17). Egy egészségügyi központot (10. kép) alakítottak ki, amelynek megközelítése megegyezik az egykori kolostoréval, majd ugyanúgy nagy közösségi terekkel folytatódik, a térrendszer végén pedig szobák sorakoznak egymás mellett.

Az eredeti kolostor téri adottságai viszont jóval alulmúlták azt a helyigényt, amelyet az új funkció megkövetelt. Új, a meglévőhöz hasonló arányokkal rendelkező bővítések kerültek a régi épület köré, teljesen behálózva a zárt udvart.

10. kép. a2o architecten: Clarenhof egészségügyi központ, Hasselt, Belgium, 2014. Forrás: Archdaily

Amellett, hogy a bővítés arányaiban végül túl nagy lett az eredeti házhoz képest, a belső terek használata is rejt néhány megkérdőjelezhető döntést. A kápolna a kórház legnagyobb közösségi terévé alakult át. Egy, a lelki elmélyüléshez, meditációhoz vagy imához kialakított tér talán közelebb hozhatta volna a központnak e pontját a hely múltjához.

5. Kulturálisan jól befogad – múzeumi terek kolostorokban

Mivel a szerzetesrendek épületei gyakran gazdag történeti háttérrel rendelkeznek, kézenfekvő megoldásnak tűnhet újragondolásuk múzeumként. Az épület és új funkciója közötti kapcsolat különböző szinteken valósulhat meg az eredeti állapothoz való kötődés mértékében.

Ezt figyelembe véve, a legközelibb változat, amikor a ház saját történetét, művészeti vagy egyéb értékkel bíró tulajdonait kívánják a látogatók számára elérhetővé tenni, és ehhez teret, tereket biztosítani. E módon a kolostor a múzeumot használja, hogy a hozzá közvetlenül kötődő, saját értékeit prezentálja, folytonosságot teremtve anélkül, hogy szerzetesek élnének az épületben. A megoldás előnye, hogy a kolostor, a kiállítótér és a kiállítás egy egységet alkot.

A XIX. században telepedtek le Telhal mellett az Irgalmas rendiek, ahol a szegények gyógyítására kórházat építettek. Az 1950-es évekre kolostoruk kisebb településsé duzzadt. A szerzetesi tevékenység apadásával egyes épületek kihasználatlanul maradtak, ez történt a Casa de Saude nevű házzal is (11. kép), ahol előtte iskolát és szállást működtettek (18).

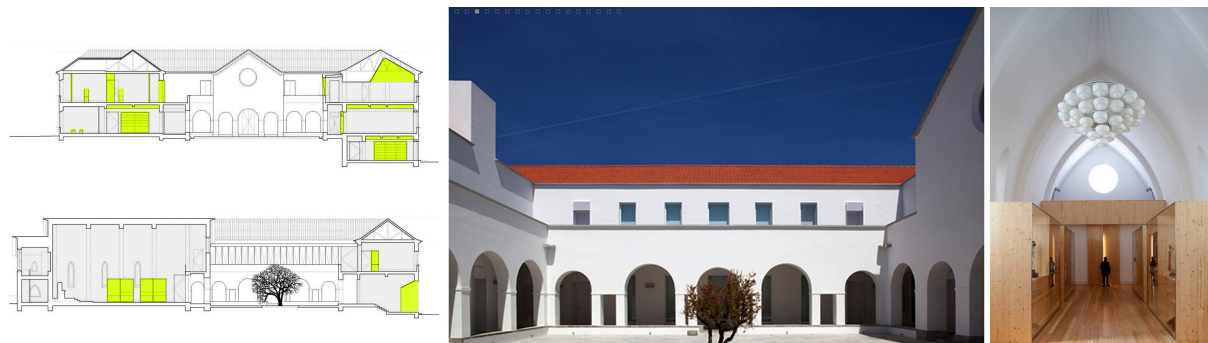
A telhali szerzetesek történetét és munkáját bemutató kiállítás a földszint terein keresztül követhető végig. A terek, fekete padlójukkal és hófehér falaikkal statikusak

(17) Az épületet részletesen ismerteti: Conversion of Clarenhof Chapel / a2o architecten. *Archdaily* 28.May 2014. <<http://www.archdaily.com/509209/conversion-of-clarenhof-chapel-a2o-architecten/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(18) Az épületet részletesen ismerteti: São João de Deus museum and residence of the hospitable order - Inês Lobo, Telhal, Portugal. *Leonardo Finotti* <<http://www.leonardofinotti.com/projects/sao-joao-de-deus-museum-and-residence-of-the-hospitable-order/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

maradnak, míg a fából készült vitrinek, kiállító pultok és polcok mobilitást kölcsönöznek a kiállításnak.

A kerengő által körbezárt belső udvar, egyedi atmoszférájával, a múzeum legerősebb eleme. Ívezetei szigorú ritmusban váltakoznak, szikár udvarának közepén pedig egyetlen fa áll. Ezt a teret a házba lépve sem hagyjuk el teljesen, látványa újra és újra felbukkan az üvegfalakon keresztül.

11. kép. Ines Lobo: Sao Joao de Deus Múzeum, Telhal, Portugália, 2003-2009. Forrás: Leonardo Finotti

A szándék nem minden esetben az, hogy a hely saját múzeumát nyissa meg falai között. Az épület és a helyszín nélkülözheti a szükséges alapot egy saját tárlat megalkotásához. Kapcsolat azonban még így is létrejöhet a múzeum és a rendház között, ha a múzeum profilja kapcsolódik az őt befogadó ház múltjához. Az illeszkedő tematika használatlaltól tölti meg az épület tereit, míg az háttérül szolgál a tárlatnak, és hozzájárul atmoszférájának megteremtéséhez is.

A lorvaoi kolostor nagy része ma pszichiátriai intézetként működik, amely az itt élő szerzetesi közösség kihalása után költözött ide (19). Kívül esett azonban az intézet határain az a kerengős szárny (12. kép), amely középkori elemeket is rejtett, folyosója köré pedig 13 kápolnát fűztek fel.

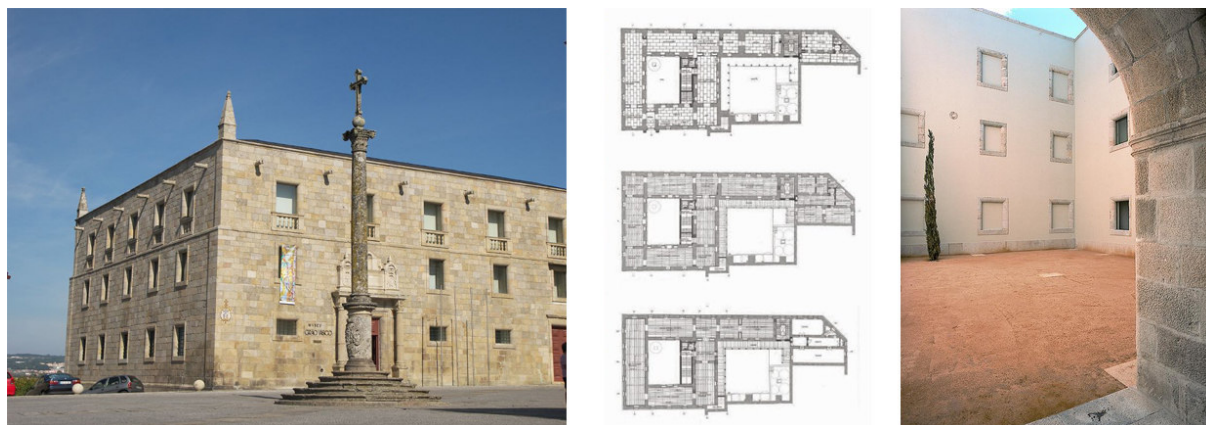
12. kép. Joao Mendes Ribeiro: Silence Cloister, Lervao, Portugália, 2013. Forrás: Archdaily

Az épület megmenthető részeit renoválták, bizonyos részei viszont örökre elpusztultak. Az elpusztult épületrészek helyére illesztették az új múzeum tömegeit. Arányaiban visszaidézi a régi teret, formájában azonban mai. Apró jelzésként, felülvilágító teteje kicsivel az eredeti tető fölé nyúlik. Dinamikusan sorolt helyiségei

(19) Az épületet részletesen ismerteti: Silence Cloister in the Lervão Monastery / João Mendes Ribeiro. *Archdaily* 06. February 2014. <<http://www.archdaily.com/473574/silence-cloister-in-the-lervao-monastery-joao-mendes-ribeiro/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

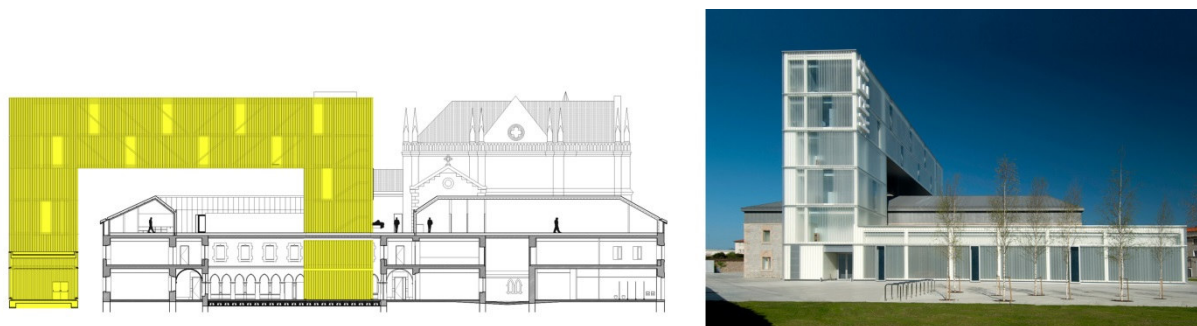
semleges, visszahúzódó háttérként szolgálnak egy, a jövőben kialakítandó, szakrális képzőművészeti alkotásokat bemutató tárlat számára.

Ehhez hasonlóan, az egyházi művészetet, ezen belül is konkrétan a portugál festő, Vasco Fernandes műveit kívánja prezentálni Viseu egykori domonkos kolostora. Mivel a Grão Vasco múzeum (13. kép) már a XX. század első felében elfoglalta az épület, sok olyan elem rakódott rá, ami elfedte a kolostor eredeti jellegzetességeit. Ezekből csupaszították le a későbbi átalakítás során, visszaadva a részletek hangsúlyosságát (20).

13. kép. Eduardo Souto de Moura: Grão Vasco Múzeum, Viseu, Portugália, 2000-2004. Forrás: Flickr

Látható, hogy ez a kolostorokra jellemző szerény építészeti formálás a mai múzeum-trendek tiszta egyszerűsége és semlegessége törekvő kiállítótér-koncepciójának igen megfelelő. Az általában kerengő köré szervezett, nagy alapterületű terek formálhatóak és alkalmasak bemutatóterek vagy szabadabb rendszerben térelemek elhelyezésére. A fokozódó eltávolodás során, az eredeti funkciótól már szellemiségében távol álló kiállítás esetén viszont probléma lehet, hogy a rendelkezésre álló tér kevésnek bizonyul és a meglévő épületnek alkalmazkodnia kell új funkciója léptékéhez. Az ennek következményeként létrehozott bővítések, a használhatóság és praktikum mentén, megkerülik azokat a nehézségeket, amelyek felmerültek a kolostor tereinél. Ez megkérdőjelezi, hogy az új, használathoz csiszolt terek mely ponton kapcsolódnak a régi funkcióhoz, illetve annak fizikai adottságaihoz. Az eredeti terek értéke ilyenkor már háttérbe szorulhat és az új épületrész eluralkodik a történeti értéken. E beavatkozások funkcionális pozicionálása igen kérdéses.

14. kép. Roberto Ercilla: KREA Művészeti Központ, Vitoria-Gasteiz, Spanyolország, 2007. Forrás: Archdaily

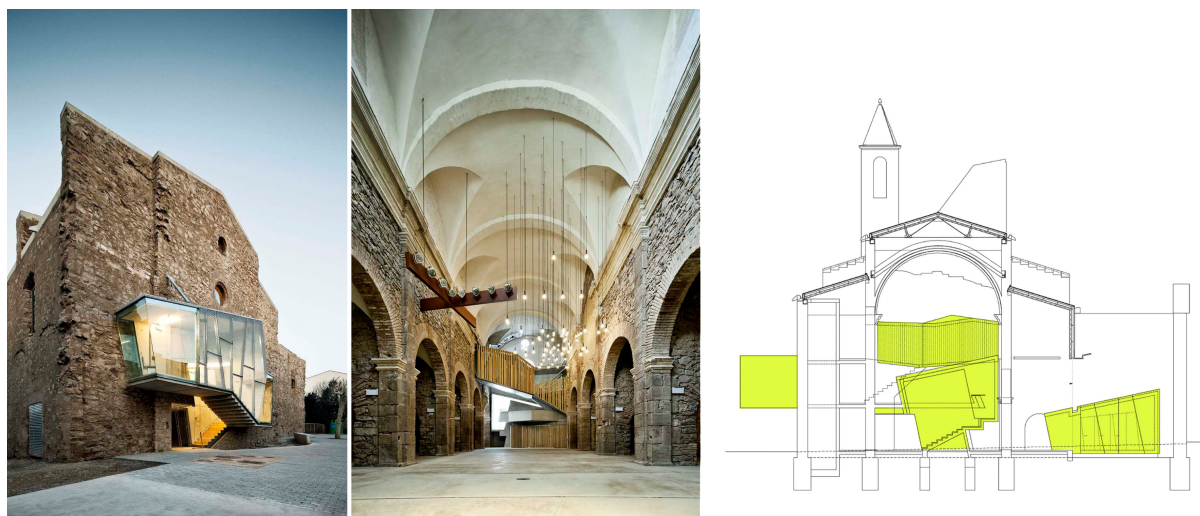
(20) Az épületet részletesen ismerteti: Grão Vasco em Viseu elevado a Museu Nacional. *Arquitetura Portuguesa* Maio 26, 2015. <<http://www.arquiteturaportuguesa.pt/grao-vasco-em-viseu-elevado-a-museu-nacional/>> [megtekintve: 2015. május 04.]; további képek: Flickr <<https://www.flickr.com/photos/rafadome/4171982/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Így született meg az a parazitaként viselkedő épületelem, mely a spanyolországi Vitoria-Gasteiz új kortárs művészeti múzeumaként (14. kép) szolgál (21). A kiindulási pont ugyan a város karmelita kolostora volt, de bővítése a kontrasztteremtés eszközeinek tárházát felhasználva, külön életre kel, az eredeti ház rovására. Új közlekedési rendszert, új formákat és új arányokat teremt, elnyomva ezzel az előtte ott álló épületet.

6. A média közvetítő terei - előadótermek és konferenciaközpontok a szakrális terekben

A templomok és előadótermek között vonható párhuzam könnyen értelmezhető. A templomban végzett liturgiák első sorban szertartások, azonban a tanító rendek megjelenése, az egyház reformjai és a hívekhez viszonyulás formálódása révén az egyre nagyobb jelentőséggel bíró prédikáció előadásként is felfogható. A hasonlóság nem csak a terek használatában található meg, hanem azok egyes elemeiben, mint például az előadó számára kiemelt pódium és a kiemelt oltártér párhuzama. Mindkét tér két pólussal bír, ahol az előadó (művész) és a hallgatóság foglal helyet egymással szemben.

Santpedor ferences kolostorából, annak elhagyatottá válása után, a folyamatos pusztulás miatt csak temploma maradt meg, rossz állapotban (22). A templomon végrehajtott új beavatkozás viszont az elmúlás tapasztalható eredményeire fókuszál. (15. kép) Az átszakadt boltozatok új fényhatásokat eredményeznek, ezért a fény útját ezeken a réseken keresztül az átalakítás után sem zárták el. A főhomlokzaton beomlott falszakaszt tovább hasították, majd egy dekonstruktív forma előhívásával a bejáratot és a felső szintre vezető lépcsőt is magába foglaló elemet helyeztek ide. A felfelé törő közlekedőrész faltól falig feszül ki, újabb és újabb nézőpontokat kínálva a templom belsejéhez, vizsgálódásra ösztönözve az itt felsétálót.

15. kép. David Closes: Sant Francesc Előadóközpont, Santpedor, Spanyolország, 2011. Forrás: Divisare

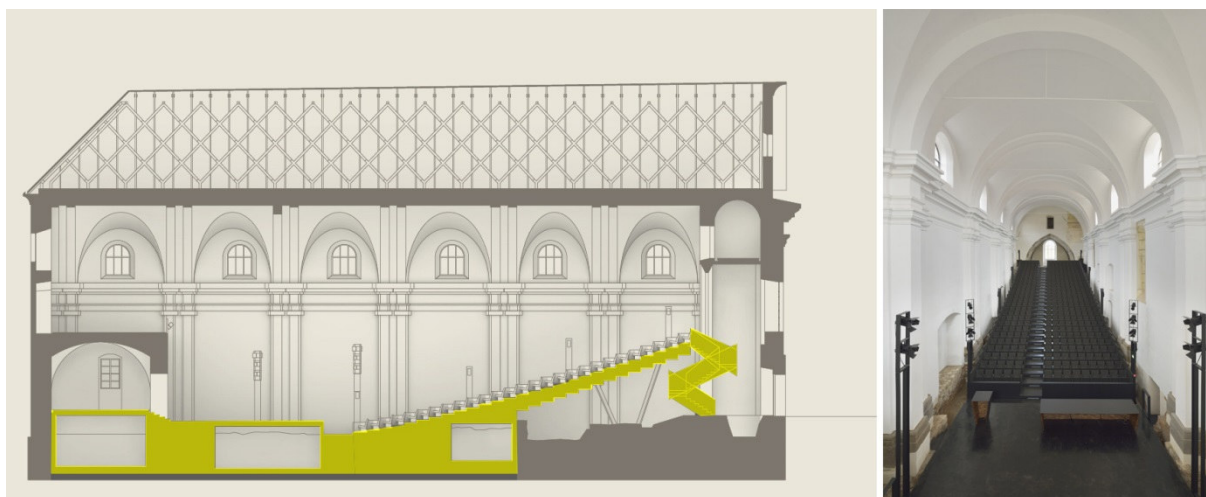
(21) Az épületet részletesen ismerteti: Centro Artístico Krea / Roberto Ercilla Arquitectura. *Archdaily* 29. June 2012. <<http://www.archdaily.com/247470/krea-arts-centre-roberto-ercilla-arquitectura/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(22) Az épületet részletesen ismerteti: David Closes: Auditorio en el Convento de Sant Francesc. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/202416-David-Closes-Auditorio-en-el-Convento-de-Sant-Francesc>> [megtekintve: 2015. május 04.]. Összehasonlító értékelését adja a spanyol épület-újrahasznosítási gyakorlatnak, így kiemelten a szakrális épületeknek is: Kóródy, Anna – Vukoszávlyev, Zorán: Tendencias of contemporary building rehabilitations in Spain – The evaluation of the practice in the new millennium based on functional transformations. *Boletín Academico – Revista de Investigacion y Arquitectura Contemporanea* Vol.5. (2015) 1-10.

Az ok, amiért egy szerzetesi templom különösen alkalmas ennek a funkciónak a befogadására, a már említett párhuzamok mellett, a szerzetesrendek (tanító és prédikáló rendek) történeti szerepe. Az igehirdetést Szent Domonkos rendje művelte a legmagasabb szinten. A szemlélődő rendek elvonuló életmódját megújítva, nem elvonultan, hanem a hívekhez közel, a városokban telepedtek le. Tudományos és teológiai ismeretekkel erősített, nagy hatású és egyre népszerűbbé váló prédikációkat tartottak.

Mint a többi szerzetesrend esetében is, II. József rendeket feloszlató rendelete után, kolostoraikat elhagyni kényszerültek. Ptuj domonkosrendi kolostora nem tért vissza eredeti rendeltetéséhez, állapota pedig leromlott napjainkra. A falai között kialakítani kívánt konferenciaközpont megvalósulását viszont akadályozták a folyamatosan zajló régészeti feltárások (23).

A problémát egy „betonszőnyeg” orvosolta, amelyet végiggördítettek a kolostor terein. Ez magába rejtette a gépészet összes vezetékeit, a falak pedig szabadon maradtak, így a freskók a későbbiekben is kutathatóak. A templomtérben, ahol a központ előadóterme kapott helyet, az előzőekkel ellentétben padlózat alatti ásatásokra lesz szükség a továbbiakban. Ennek megoldására, a fekete installáció felemelkedik, szabadon hagyva a régészek területét, és egyben lelátót teremtve a hallgatóközönség részére. (16. kép)

16. kép. ENOTA: Előadóközpont, Ptuj, Szlovénia, 2013. Forrás: Archdaily

Ezek a megoldások, bár kényszerűségből születtek, az innovatív megközelítésnek köszönhetően képesek egy egységes és erős arculatot adni a konferenciaközpontnak. Amellett, hogy tiszteletben tartja az emléket, a beavatkozás sem szorul háttérbe, kifejezetten az előadóteremben, ahol új, drámai térélményt teremt.

7. A tanítás több száz éves hagyományával – iskola és oktatás

Ahogy az előadótermek esetében említett igehirdetés feladata, úgy a tudás átadásának még direkter módja, a tanítás is fontos helyet foglal el a szerzetesrendek tevékenységeinek körében. A településekhez közeli kolostorok már a középkor kezdetétől biztosítottak oktatást a közelükben élőknek (24). A tanításra használt terek kialakításánál mindig lényeges szempont volt a rendháztól való szeparálódás megtartása. A novíciusok

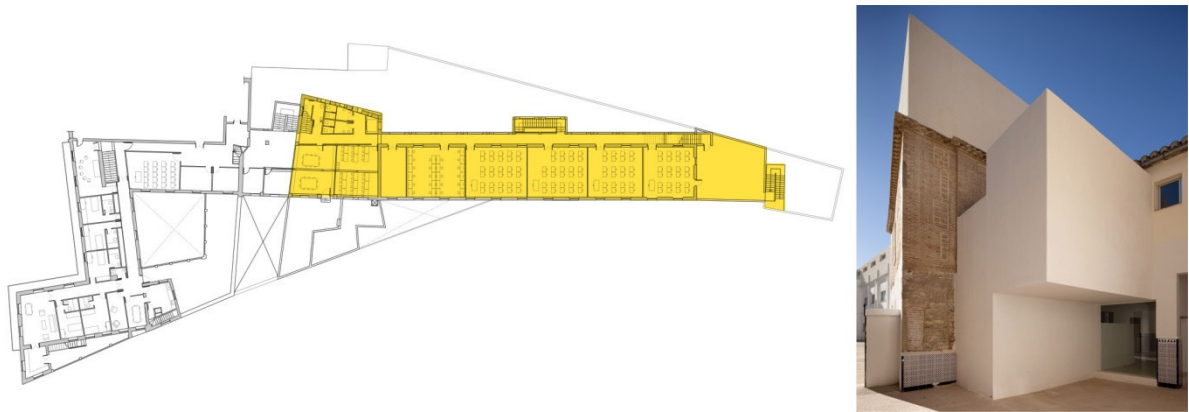
(23) Az épületet részletesen ismerteti: Ptuj Performance Center / ENOTA. *Archdaily* 26. September 2013. <<http://www.archdaily.com/431421/ptuj-performance-center-enota/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(24) Ez a funkció specializálódott a kifejezetten tanítói feladatokat ellátó (például a piarista) szerzetesrendek 16. századi létrejöttével és legfőképp a 19. századra teljesedett ki már elsődlegesen iskola-funkcióval létrejött nagy intézményekkel. A szerzetesrendek jelenléte ma is számottevő az európai oktatásban.

és a külső, laikus tanítványok oktatása a felesküdtött szerzetesektől elzártan zajlott, ezen felül pedig a tanulók két csoportja is külön helyen tartózkodott. A szeparáció legegyszerűbben külön működő épületszárnyakban jöhetett létre, hozzájuk tartozó saját közlekedési rendszerrel.

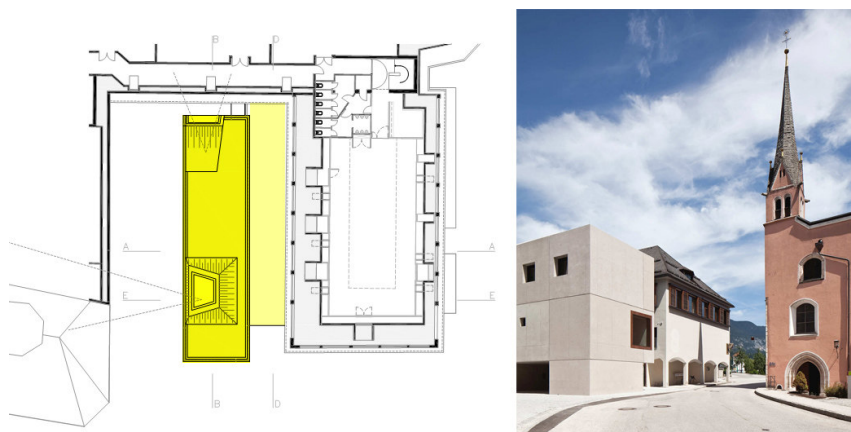
Hasonlóan működik az Ogijaresben található, domonkos rendiek háza és az általuk működtetett iskola is. (17. kép) A hosszú telek mindkét vége utcára nyílik, egyik irányból az iskola, másik irányból pedig a rendház közelíthető meg (25).

Az apácák lakrészén csak szükséges és visszafogott átalakítást végeztek, míg az épület másik pólusán, az iskolában friss, inspiráló és játékos tereket kívánt teremteni az építész. Az iskola területén kollázsokként jelennek meg az eltérő, régi és új burkolatok, a zegzugos téri helyzeteket teremtő, beékelődő hozzáadott épületrészek. Az építészeti kirakó kaotikussá válását a színek visszafogott használatával kerülte el a tervező, mely visszacsendesíti és átfogja a teljeskörű felújítást.

17. kép. Elisa Valero Ramos: Domonkos apácák rendháza és iskola, Ogijares, Spanyolország, 2012. Forrás: Archdaily

Kolostorépületben nem csak a szerzetesek munkájának köszönhetően jöhet létre iskola, hanem ahogyan több előző esetben, az eredeti használatától független funkcióváltás történik. A zárt tömeg és a szabályos elrendezésű terek kedveznek egy oktatási intézmény elhelyezéséhez. Olyan elemek hiánya viszont, mint például a tornateremhez szükséges speciális szerkezeti követelményeket támasztó tér, vagy a természetes fényt beengedő nagy megnyitások, szükségessé teszik az épület bővítését.

18. kép. Daniel Fügenschuh: Általános iskola és gimnázium bővítése, Rattenberg, Ausztria, 2011. Forrás: Archdaily

(25) Az épületet részletesen ismerteti: Dominican School in Ogijares / Elisa Valero Ramos. *Archdaily* 13. November 2013. <<http://www.archdaily.com/447371/dominican-school-in-ogijares-elisa-valero-ramos/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Rattenberg városa 1970-ben alakított ki iskolát az egykori Ágoston-rendi kolostor egy részében. Mivel már ekkor is hiányzott a megfelelő tér egy tornaterem kialakításához, új szárnyal bővítették az iskolát. 30 évvel később pedig ismét bővítésre volt szükség (26).

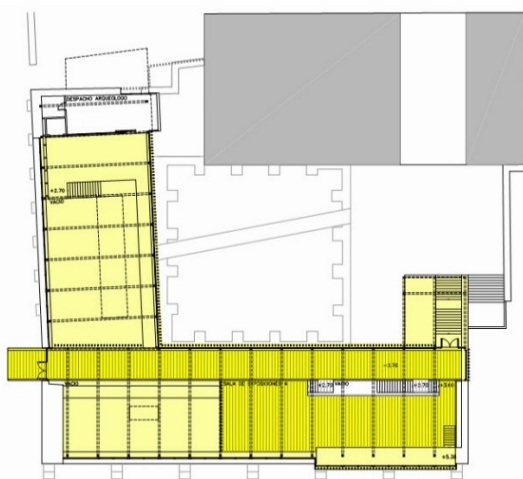
A hozzáépítés (18. kép) helyének választása meglepő. A régi épület és a hetvenes évekbeli toldás kis udvart képez az iskola bejárata előtt. Ebbe a szűkös udvarba illesztették be az új termeket magába foglaló betonkubust. Az épület szorosan a régi mellett áll, a kettő között újabb tér képződik, itt közlekedők kaptak helyet. Mivel földszintjének nagy része nyitott, fedett terekkel gazdagítja a kis előudvart. Különösen megválasztott lehelyezése kedvező helyzeteket teremt és hozzáad az iskola belső tereinek minőségéhez, de kívülről nézve, a tér és az eredeti épület léptékét tekintve, megkérdőjelezhető e feszesség.

8. A múlt emlékei –romok és rombemutatói megoldások

Sok kolostor teljesen eltűnt a föld színéről vagy már csak töredékeik árulkodnak egykori jelenlétükről. Az eddig említett példák között is találkozhattunk romos állapotból visszahozott épületekkel (Santpedor, Telhal). Az ilyen esetekre azonban általában jellemző, hogy mivel egy élő épített szövet részét képezik, idővel elkerülhetetlenné válik közbelépni a pusztulás folyamatába. Tehát vagy elbontják őket, helyet adva egy új építkezésnek, vagy pedig újjáépítik ezeket a házakat.

Salamanca történeti városmagjában már évszázadok óta rétegződnek egymásra a különböző korok épületei. A XI. században emelt San Vicente kolostort a történeti városrész feltárására irányuló régészeti munkák során hozták újra a felszínre, majd várostörténeti múzeumként hasznosították. (19. kép)

A kolostorrom egyszerre lett a kiállítás része és a kiállításnak helyet adó tér (27). Ennek megfelelően igyekeztek az eredetit minél kevésbé elnyomó kiegészítésekkel megalkotni a múzeumhoz elengedhetetlen zárt tereket. A meglévő, vastag kőfalakra könnyű acélvázat helyeztek, amely cédrusfa lécezéssel idézi fel a régi kolostor kiterjedésének arányait, de formáit nem reprodukálja.

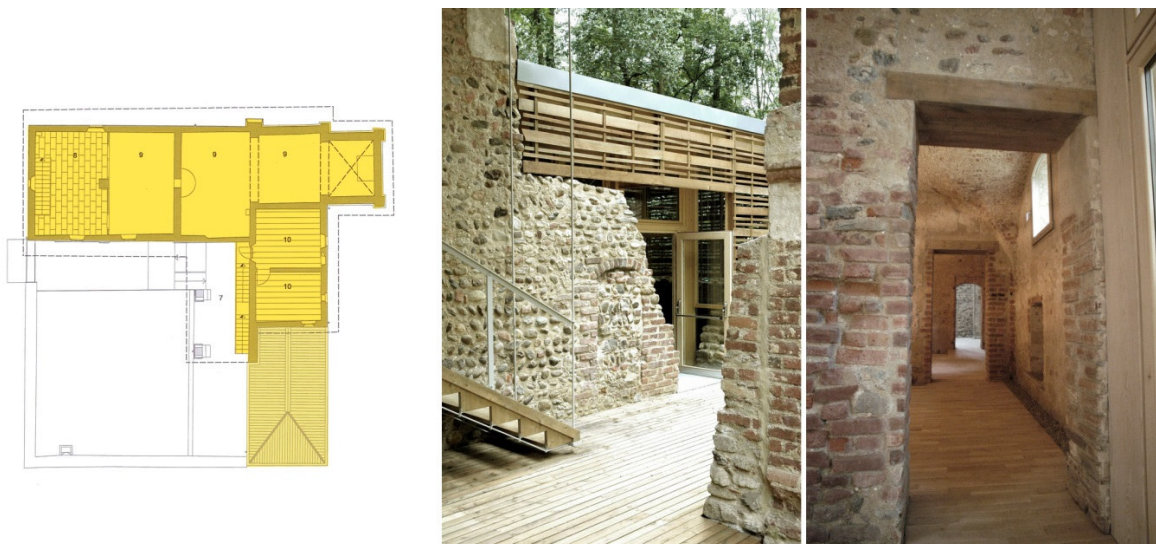
19. kép. Canvas Arquitectos: Várostörténeti Múzeum, Salamanca, Spanyolország, 2006. Forrás: ARQa

(26) Az épületet részletesen ismerteti: Hauptschule Rattenberg / Daniel Fügenschuh. *Archdaily* 22. February 2012. <<http://www.archdaily.com/210380/hauptschule-rattenberg-daniel-fugenschuh/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(27) Az épületet részletesen ismerteti: Museo de la Ciudad, Salamanca - Canvas Arquitectos, Pablo Redero Gómez. *Arqa* 11. 1. 2012. <<http://arqa.com/arquitectura/museo-de-la-ciudad-salamanca.html>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Más helyzetben vannak a természeti környezetben álló kolostorok, amelyek nem képeznek zárványt semmilyen beépített területen. Így pusztulásuk csak az időn és a természet hatásain múlik. Előbb-utóbb így eléri az épület azt a pontot, amikor fő szerkezeti elemeinek és belső tereinek elvesztésével rommá válik.

Castelseprio egy római kori település, ma már csak romjaiban létezik. A nagy kiterjedésű, régészeti emlékekben bővelkedő helyszín indokolta, hogy a folyamatosan zajló ásatások, kutatások és a leletanyag rendszerezésének támogatására régészeti park jöjjön létre a területen (28). Ennek első állomása volt a középkori Szent János kolostor megerősítése, majd emellett iroda, labor és raktár elhelyezése az épületben. (20. kép)

20. kép. Guiducci E Mercandelli Architeti Associati: Szent János kolostor átalakítása, Castelseprio, Olaszország, 2009. Forrás: Divisare

A rendhagyó alaprajzú kolostor földszintjén a konzervált kápolna, és a hozzá csatlakozó terek tekinthetők meg, a pincébe pedig túlnyúló üvegfüdömen keresztül láthatnak le a látogatók. Az adminisztrációs helyiségeket az emeleten alakították ki. A salamancai múzeumhoz hasonlóan itt is falécezzel burkolt szerkezetként jelennek meg a kiegészítések.

21. kép. Savioz Fabrizio Architects: Védőtető, Saint Maurice-apátság, Svájc, 2010. Forrás: Archdaily

A kolostorromok továbbélése leginkább turisztikai látványosságként, emlékhelyként képzelhető el. Egy ilyen helyszín kialakítását kísérheti a terület rendezése, a romok

(28) Az épületet részletesen ismerteti: Guiducci e Mercandelli architetti associati: L'Antiquarium del Parco Archeologico di Castelseprio. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/174418-Guiducci-e-Mercandelli-architetti-associati-L-Antiquarium-del-Parco-Archeologico-di-Castelseprio>> [megtekintve: 2015. május 04.]

tudatos és vezetett bemutatását szolgáló elemek hozzáadása, amelyek a tárgyakról (táblák, padok, jelzések) a zár terekig változhatnak.

A Saint Maurice-apátság névadója mártírhálálának helyszínén épült a IV. században. A szerzetesek a védett pozíciót biztosító magas szikla mellé építették kolostorukat, később azonban ebből fakadtak problémáik is. A lehulló kövek és az általuk okozott pusztítás folyamatos hátrálásra készítette a kolostort, míg meg nem találta jelenlegi helyét. Az előző periódusok épületeit, köztük több Karoling-kori templomot és hozzá tartozó rendházat a mai épület és a sziklafal között tárták fel régészek. Ahhoz, hogy ezeket az emlékeket meg lehessen tekinteni, az omlásveszély miatt védőtetőre volt szükség. A hely történetére rímelő és a problémát is kiküszöbölő megoldást találtak (29).

A sziklafalból kinyúló, hatalmas tető (21. kép) teljesen lefedi a romokat. Az áttetsző hullámlemez fölül feszített fém hálón több tonnányi követ terítettek szét. A szükséges leterhelés, valamint az árnyékolás megoldása mellett költői eredmény született, amely emléket állít a kolostor és a sziklafal örökös harcának, de egyszerre pontot is tesz annak végére.

9. A kolostorok jelenének jó használati irányai

A tanulmány összeállításához 34 kolostor átépítését, újrahasznosítását vizsgáltam. A funkciók szerinti csoportba rendezés során kitűnt, hogy az eredeti használati mód mellett, a szerzetesek nélkül maradt kolostorok leggyakrabban szállásépületként vagy múzeumként születnek újjá.

A szállás funkció választását magyarázhatja a praktikum. Egy, az adottságokat is figyelembe vevő program könnyen, más funkciókhoz képest kevesebb átalakítással integrálható a szerzetesek által is lakóhelynek, tehát tulajdonképpen szállásnak használt épületekbe.

Múzeum kialakítása nem csak kolostorok esetén jellemző, hanem összességében a történeti épületek hasznosításakor. Ennek legfőbb oka, hogy a kiállítások – leginkább a mai kor kiállítás-rendezési koncepciói mentén - rugalmasan kezelhetőek különböző adottságú terek esetén is. Nem csak a könnyű megvalósíthatóság, hanem szellemi kötődés is igazolhatja a kiállítóterekkel átszőtt rendházak sikerét. A szerzetesek világában sokszor felbukkan a képzőművészettel ápoltság kapcsolata, de egy szakrális tematikájú múzeum még szorosabban kötődhet a neki helyet adó kolostorhoz.

A funkcióváltás a legtöbb esetben az épületek bővítésével, kisebb vagy nagyobb épületelemek hozzáadásával jár. Ezen hozzá-, illetve átépítések során a régi és új megkülönböztetésére többféle megközelítés látható a szemlézett épületeken.

Némely épületnél, ahol nem történt hozzáépítés, az új használat mindössze kisebb léptékű beavatkozásokat és kis részletek hozzáillesztését követelte meg. Ezeknél a részleteknél leggyakrabban az eredeti anyagok köszönnek vissza új formába öntve. Így a meglévő részek minősége újra egységessé válik, az új elemek mégsem olvadnak egybe azzal.

A hozzáépítés többféle módon kommunikálhat a meglévő kolostorépületekkel. Szellemiségében kapcsolatot alkothat az elpusztult terek visszaidézése, mely segíthet helyrebillenteni az épület arányait. Ugyanakkor az új rész nem szükségszerűen a régit egészíti ki, hanem azzal új kompozíciót is létre hozhat. Bizonyos esetekben pedig a hozzáépítés folytatja a meglévőre jellemző arányrendszert, ezzel megőrizve a kettő közötti egyensúlyt. Míg találhatóak olyan beavatkozások, ahol a szándék a régi kolostor építészeti kialakításával együtt alkotott kompozíció, vagy az egykori minőséget újra megteremtő, hasonló anyaghasználatú és finom kiképzésű részletek beillesztése, az említett példák alapján azonban megállapítható: az elkülönülést leggyakrabban kifejező eszköz a kontrasztok alkalmazása.

(29) Az épületet részletesen ismerteti: Coverage of Archaeological Ruins of the Abbey Of St. Maurice / Savioz Fabrizio Architects. *Archdaily* 02. May 2012. <<http://www.archdaily.com/230941/coverage-of-archaeological-ruins-of-the-abbey-of-st-maurice-savioz-fabrizzi-architectes/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Ez a kontraszt különböző szinteken valósul meg, egyes építések kifejezetten konkurálnak a történeti épülettel, más helyzetek pedig az eredetit hangsúlyozandó, minél egyszerűbb és kimértebb megoldásokról tanúskodnak. Az elkülönülés mindenképpen lényeges szempont, hiszen az új épületrészek és kiegészítések az eredeti épület tulajdonságainak másolásával nem biztosítják annak folytonosságát, sokkal inkább hamis képet mutatnak arról.

Azonban a napjainkban jellemző tendenciák, amelyek egy történeti épület átalakításának végeredményét egy (esetlegesen turisztikailag csábító) építészeti szenzációban látják, könnyen elmozdíthatják e kontraszt megfelelő arányait. Ebben az esetben az új részek idegenként viselkednek, különválnak a háztól, megtörve annak teljes egészét, így végül nem biztosítva annak továbbélését, hanem megszakítva azt (30).

A meglévőhöz viszonyulás szélsőségei, a régi másolása, illetve a régit elhomályosító, élősködőként viselkedő ráépítés között találhatóak azok a helyesnek ítéltető megoldások, ahol bizonyos szempontok felkutatásával, vizsgálatával és figyelembe vételével egy akár használatában távolabb eső újragondolás is működhet. Ezek a szempontok az egyes kolostorépületeket meghatározó főbb jegyekben keresendők: a tér struktúrája, az épület szellemisége és története, a kolostor környezete. Vizsgálatuk feltárhatja az épület egyedi vonásait. A változatos tulajdonságok és körülmények miatt elképzelhetővé válik, hogy a ház használatának folytonosságát többféle funkció is biztosíthatja, nem csak az itt említett, leggyakrabban előforduló funkciók, mint a múzeum vagy a szállás.

A kolostorépületek újrahasznosításának kiemelt kérdése a hely szakralitásának kezelése. Új funkció adaptációja előtt megválaszolendő, hogy a hely eredeti rendeltetése, vallásos célból történő megépülése teszi-e megszenteltté vagy a benne élő rend emeli-e azzá használatának során. Ennek a kérdésnek a megválaszolása különböző irányokba terelheti a terek újraéledését (31).

Ez alapján elmondható, hogy nem létezik általános megoldási képlet a kolostorépületek hasznosítására. A tervező döntéseinek múlik, hogy a fellelt sajátos karakterjegyeket hogyan integrálja tervezése folyamatába. Minden épületet külön vizsgálva lehet csak megtalálni azt a módot, amellyel mind megmaradó épületként, mind új épületként értelmezve értéket képvisel.

Felhasznált irodalom

Balogh Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Kossuth Kiadó, Budapest 2008

Delgado Orusco, Eduardo: *Paisajes con alma – Inventario de lugares para rezar / Sceneries with soul – Inventory of places to pray*. RU books, Sevilla 2013

Falgueras Font, Joan: Restes, raó i sentits. In: Gómez Val, Ricardo: XXXVIIè Curset - Patrimoni Sacre : permanent innovació. Barcelona 11-14 desembre 2014. <<https://upcommons.upc.edu/handle/2099/16063>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Fidalgo de Sousa Venda, Catia Filipa: *Reabilitacao e reconversao de usos: o caso das pousadas como patrimonio*. (disszertáció) FAUTL, Lisboa 2008.

Gergely Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986*. Tankönyvkiadó, Budapest 1989.

Gergely Jenő: *A Katolikus egyház Magyarországon 1944-1971*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1985.

(30) Falgueras Font, Joan: Restes, raó i sentits. In: Gómez Val, Ricardo: XXXVIIè Curset - Patrimoni Sacre : permanent innovació. Barcelona 11-14 desembre 2014. <<https://upcommons.upc.edu/handle/2099/16063>> [megtekintve: 2015. május 04.]

(31) Veilleux, Armand: What makes a monastery a sacred place? In: Coomans, Thomas (ed.): *Loci Sacri - Understanding sacred places*. Leuven University Press, Leuven 2012.

Katona Vilmos: Ledönthetetlenül – Pazár Béla és Magyar Éva monostorrestaurációja Sopronbánfalván. *Metszet* 2011/3. 36-39.

Kóródy Anna - Vukoszávlyev Zorán: Tendencies of contemporary building rehabilitations in Spain - The evaluation of the practice in the new millennium based on functional transformations. *Boletín Académico – Revista de Investigación y Arquitectura Contemporánea* Vol.5. (2015) 1-10.

Nagy Mihály Zoltán – Zombori István (szerk.): *Állam és egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945-1989 között – Intézmények és módszerek*. Budapest, METEM Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány 2014

Szentirmai Tamás – Vukoszávlyev Zorán: Hely és viszony - Pousadák Portugáliában. *Metszet* 2010/4. 34-37.

Veilleux, Armand: What makes a monastery a sacred place? In: Coomans, Thomas (ed.): *Loci Sacri - Understanding sacred places*. Leuven University Press, Leuven 2012

Vukoszávlyev, Zorán: Church At The Border - Church Architecture in Hungary from the start of 20th Century: Architettura di chiese in Ungheria nel XX secolo - Chiese sul confine. Della Longa, Giorgio– Marchesi, Antonio – Zahner, Walter (eds.): *Arte Architettura Liturgia – Esperienze internazionali a confronto* 6. AlcionEdizioni, Venezia 2014

Vukoszávlyev Zorán: Monostori tájkép körökkel – Jézus Közössége, La Aguilera monostor bővítése Burgosban. *Octogon* 2011/4. 18-21.

Vukoszávlyev Zorán: Modernista minimalizmus és genius loci — Eduardo Souto de Moura portugál építész munkái. *Debreceni Disputa* Vol.7. (2009) No.11-12. 66-71.

Vukoszávlyev Zorán - Szentirmai Tamás: *Kortárs portugál építészet / Contemporary Portuguese Architecture*. Terc, Budapest 2010.

Vukoszávlyev Zorán: Sacred places in Portugal - the need for memory. In: Grienggrai Sampatchalit, Tharaphong Srisuchat (eds.): *Icomos Thailand International Conference 2008: „Conservation and Management of Sacred Places”*. ICOMOS Thailand, Bangkok 2008. Paper 4.

(sz.n.): *Ora et Labora*. Associazione Amici del Monastero, Claro 2002.

A sopronbánfalvi volt pálos-karmelita kolostor újjászületése. *Építészfórum* 2010. december 17. <<http://epiteszforum.hu/a-sopronbanfalvi-volt-palos-karmelita-kolostor-ujjaszuletese>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Centro Artístico Krea / Roberto Ercilla Arquitectura. *Archdaily* 29. June 2012. <<http://www.archdaily.com/247470/krea-arts-centre-roberto-ercilla-arquitectura/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Clares Sisters Convent Refurbishment / a3gm. *Archdaily* 27. February 2011. <<http://www.archdaily.com/114319/clares-sisters-convent-refurbishment-a3gm/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Coverage of Archaeological Ruins of the Abbey Of St. Maurice / Savioz Fabrizzi Architectes. *Archdaily* 02. May 2012. <<http://www.archdaily.com/230941/coverage-of-archaeological-ruins-of-the-abbey-of-st-maurice-savioz-fabrizzi-architectes/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

David Closes: Auditorio en el Convento de Sant Francesc. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/202416-David-Closes-Auditorio-en-el-Convento-de-Sant-Francesc>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Dominican School in Ogíjares / Elisa Valero Ramos. *Archdaily* 13. November 2013. <<http://www.archdaily.com/447371/dominican-school-in-ogijares-elisa-valero-ramos/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Durisch + Nolli: Monastero Di Santa Maria Assunta + Osb_claro. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/17453-Durisch-Nolli-Monastero-Di-Santa-Maria-Assunta-Osb-claro>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Grão Vasco em Viseu elevado a Museu Nacional. *Arquitetura Portuguesa* Maio 26, 2015. <<http://www.arquiteturaportuguesa.pt/grao-vasco-em-viseu-elevado-a-museu-nacional/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Guiducci e Mercandelli architetti associati: L'Antiquarium del Parco Archeologico di Castelseprio. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/174418-Guiducci-e-Mercandelli-architetti-associati-L-Antiquarium-del-Parco-Archeologico-di-Castelseprio>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Hauptschule Rattenberg / Daniel Fügenschuh. *Archdaily* 22. February 2012. <<http://www.archdaily.com/210380/hauptschule-rattenberg-daniel-fugenschuh/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Iesu Communio <http://www.iesucommunio.com/Iesu_communio/Iesu_communio.html> [megtekintve: 2015. május 04.]

Knocktopher Friary / ODOS Architects. *Archdaily* 31. May 2012. <<http://www.archdaily.com/239458/knocktopher-friary-odos-architects/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Museo de la Ciudad, Salamanca - Canvas Arquitectos, Pablo Redero Gómez. *Arqa* 11. 1. 2012. <<http://arqa.com/arquitectura/museo-de-la-ciudad-salamanca.html>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Pope John Paul II Hall / Randić & Turato. *Archdaily* 17. November 2009. <<http://www.archdaily.com/40969/pope-john-paul-ii-hall-randic-turato/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Pousada de santa maria do bouro. *La lezione di oggi* <<https://lalezionedioggi.wordpress.com/2012/01/25/pousada-de-santa-maria-do-bouro/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Ptuj Performance Center / ENOTA. *Archdaily* 26. September 2013. <<http://www.archdaily.com/431421/ptuj-performance-center-enota/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Részletek. 6B <<http://www.6b.hu/Reszletek>> [megtekintve: 2015. május 04.]

São João de Deus museum and residence of the hospitable order - Inês Lobo, Telhal, Portugal. *Leonardo Finotti* <<http://www.leonardofinotti.com/projects/sao-joao-de-deus-museum-and-residence-of-the-hospitable-order/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

Silence Cloister in the Lorvão Monaster / João Mendes Ribeiro. *Archdaily* 06. February 2014. <<http://www.archdaily.com/473574/silence-cloister-in-the-lorvao-monaster-joao-mendes-ribeiro/>> [megtekintve: 2015. május 04.]

SV60 arquitectos: San Jeronimo Hospital. *Divisare* <<http://divisare.com/projects/243864-SV60-arquitectos-SAN-JERONIMO-HOSPITAL>> [megtekintve: 2015. május 04.]